

A pályatárs művéről

Kulin Ferenc: Közelítések a reformkorhoz

„...a barátságkeresés a fejlődő személyiség első kísérlete a pozitív önmeghatározásra” – írja Kulin Ferenc *Kölcsey* és *Szemere Pál* kapcsolatát értelmezve, s így folytatja: „Különösen így van ez a szentimentális barátság esetében, ahol az egybeforró lelkek egymással való azonosságukat feltételezik...” Csábítóbbak ezek a mondatok annál, hogysen mellőzhetném idézésüket. Könnyen lelepleződő alakoskodás, ízetlen és ildomtalan álarcos játék volna úgy beszélnem erről a tanulmánygyűjteményről, mintha szerzőjét nem ismerném (immár két évtizede), mintha nem volnánk munkatársak, s nem volnánk meghitt barátságban. Ha a könyvismertetés műfaja nehezen is viseli el a vallomások tónust, Kulin könyve most följosít, sőt apellációt nem tűrve késztet erre. Barátságunk viszont az őszinteségre. Mert nem szentimentális ez a barátság.

Kulin tanulmányain medítálva, nemcsak azoknak a tudományos elveknek, megközelítési módoknak, politikai üzenetként is értelmezhető ideológiai állításoknak a számba- és tudomásulvétele a fontos számomra, amelyekkel azonosulni tudtam, tudok, vagy szeretnék, hanem azoké is, ahol ellentét van közöttünk. Pálya- és munkatársi rokonszenvem talán éppen azért erős iránta, mert a számomra elfogadhatatlannak tűnő vélelmeit és gesztusait is szigorúan konzekvens etika, személyes szuverenitás hitelesíti. Ennek a fajta elismerő-polemizáló, de mindenképpen empatikus és intim hangnak a nyilvánosság előtt természetesen csak akkor van jogosultsága, ha a személyes, „interperszonális” szférán túli tanulságokra is tud utalni. Merem remélni, hogy annak a generációnak, amelyet egy újabb film – ironikusan és nem egészen korrekt módon – „nagy”-nak minősít, mentalitásához, történetéhez és jelentőségéhez Kulin Ferenc munkálkodása is hozzájárult néhány felismerhető karaktervonással. Ezek méltatását-minősítését elengedhetetlennek tartom – nem pályatársi üzenetként, hanem, mint generációs önreflexiót.

Nem mértékeli az itt olvasható tanulmányok szakmai színvonalát, mégis szükséges rögzítenünk: Kulin nem tudós alkat. Nem tudós abban az értelemben, ahogy tudósnak tekintünk egy megszállott filozoptert, aki ritkán, vagy sohasem mer áthágni, vagy akár csak átpillantani is diszciplinájának a mindennapokat kizáró kerítésén. Gondolkodónak, moralistának és politikusnak tudnám nevezni. Olyan személyiségkombináció ez, amely – hosszú távon – nemigen létezhet harmonikus viszonyban sem egy racionalistán technikai beállítottságú, sem egy irracionálisan változékony, sem egy, a strukturális öntisztulástól idegenkedő korról és szociális-politikai szerkezettel. Ez az alkatképlet hajlamos ugyan a taktikára elvei érvényesítése érdekében –, de csak egy bizonyos pontig, kész a mérlegelésre, de nem óhajtja tudomásul venni a hamis súlyok használatát (egyik serpenyőben sem), hajlik a doktrínéségre, de csak önmésztő fegyelemmel. Sem a nyi-

tottság, sem a szervezőkészség, sem a kompromisszumra való hajlandóság, se egyéb személyes tulajdonság nem elegendő ellensúly egy ilyen személyiség számára, ha konfliktushelyzetbe kerül – s ez időről időre óhatatlanul elkövetkezik – az intézményes politikai szerkezettel. Kulin Ferenc pályamódosulásai (ahogy társaié is) meglehetősen szükségszerűséggel vallanak – időnként a látványosságot sem nélkülözve – korunk és egy bizonyos személyiségtípus, értelmiségi mentalitás dilemmáiról. Amit nagyon durva, bár az igazság nem kevés elemével bíró általánosítással így fogalmazhatunk meg: van-e mód – általában, vagy alkalmanként, elvileg, vagy időlegesen – az intézményeken belüli, de az apparátuson kívüli politizálásra. Hic et nunc.

Kulin Ferenc pályakezdése óta folyamatosan művelte és műveli szakmáját – a magyarországi reformkor kutatója; sok éven át rendszeresen szemlélte a kortárs irodalmat; köteteket szerkesztett, s lapszerkesztő is volt. Tevékeny résztvevőjeként látjuk a nyolcvanas évek első harmadáig mind a tudományos, mind a kulturális életnek. Kötetének tanulmányai másfél évtizedet fognak át, lehetetlen észre nem vennünk rajtuk a személyiség és az idő viszonyának ujjnyomait. Már magát a korszakváltást sem tekinthetjük véletlennek. A politikai artikulációra is igényt tartó, s – hadd írjam le – a tevékeny hazafiságnak elkötelezett kutató számára van-e inspirálóbb szakasza historiánknak, mint a polgárosodás kezdő szakasza, amely egybeesik a nemzeti emancipációs küzdelmek legszebb eseményeivel? Az a kor, ahol az irodalomnak és a közéletnek olyan óriásai küzdöttek a korviszonyokkal és önnön esendő személyiségükkel, mint Kölcsey, *Eötvös* és *Petőfi*. Kulin doktori disszertációját a reformkor Dózsa-képéről írta. Ez is a hatvanas évek közepét jellemző témaválasztás, közéleti tett-készségtől meghatározott tudományos ízlésmanifesztáció. Kulin bámulatos makacssággal ragaszkodik szakterületéhez, jóllehet lehetetlen nem érzékelnie, hogy a reformkor, s főleg a reformkori – aktualizálható – ideologikum még a szakelví kutatásokban is háttérbe szorulni látszik. Ahogy ritkúlnak az ilyen típusú – az esztétikai szempontot az ideológiáitól soha nem függetlenítő – értekezések is. Más idők járnak most. Egyre többen foglalkoznak a századvéggel és a századvégekkel, a forradalmak utáni korokkal, a kompromisszumok epocháival. Ma a strukturális elemzések vagy a spirituális élményátiratok divatosak, meg a mélyfilológiai bűvárlatok és a leíró művelődéstörténet. A divat, persze, korigény és kortünet.

Kulin *Kazinczy*-, *Kölcsey*-, *Eötvös*- és *Petőfi*-tanulmányaiból, valamint a leginkább reformkori példaanyaggal élő nemzettraktátusaiból határozott és egyéni korkép alapvonásai bontakoznak ki. Ez az új reformkor-konceptió esztétörténeti alapotottságú, s úgy vélem, következetesebb, a kor európai filozófiájával és a magyarországi ideológiai fejleményekkel sokkal erősebb összhangban van, mint az utolsó megjelent szintézis, az akadémiai kézikönyv harmadik kötete. Fő újdonsága ennek a fölfogásnak az, hogy „a disszonáns létélményt feloldó esztétikai magatartást” következetesen két pólus, két vélet, a klasszika és a romantika közti választás lehetőségrendszereként szemléli. Emellett –, s ezzel összefüggésben – az ekkor (az 1810-es években) kibontakozó újszerű nemzetfelfogást szoros kapcsolatba hozza az individuum válságával. Az az etikai, történetfilozófiai és lélektani alapotottságú személyiségelmélet és az a politikumtól is motivált ideológiai változássor, amelyet e kötet konstruál és rekonstruál természetesen

csak szigorú műelemzések sorával, az önelvű irodalmi szempontok fokozottabb érvényesítésével igazolható. Vagy egyetlen jellegzetes írói pályakép szisztematikus feldolgozásával. Kulin készülő Kölcsey-monográfiája remélhetőleg választ ad az esetleges aggályokra az aggodalmaskodóknak.

Néhány kérdőjelet ajánlat formájában magam is kitennék. Kitűnő próbája volna ennek a koncepciónak egy alapos Széchenyi-elemzés. Sokan vélik, hogy ő a magyar romantika igazi inkarnációja, akinél a politikai rendszeresség és elkötelezettség oly sokszor kap meglepő színeket a gátlástalan, vagy gátjait törő személyiségtől. Hasonló tanulsággal járna a második századnegyedet végigélő, a korérzülettel mindig szinkronban alkotó, s mégis öntörvényű, művészi kísérletekbe gyakran és váratlanul belevágó *Vörösmarty* lírájának és epikájának végiggondolása. Kulin elemzéseinek időnkénti kategorikusságát bizonyonnyal oldaná, ha nagyobb figyelmet fordítana nemcsak az európai filozófiára, hanem a kortárs világirodalomra is. Kölcscyot még tekinthetjük, vagy Eötvöst egy-egy évtized reprezentánsának –, de ahol egy *Hölderlin* és egy *Goethe* alkot egyidejűleg, vagy egy *Stendhal* és egy *Balzac*. . . Nem lenne tanulság nélküli néhány szál nyomon követése az 1849 utáni korszak magyar irodalmában sem. Ha Eötvös *Karlsruhijának* színhelyválasztásán tünődünk, elháríthatatlanul kínálkoznak a magyarázó példák a későbbi évtizedekből. A *Férj és nő* (Kemény), az *Anatole* (Toldy István), az *Álmodója* (Asbóth János) alapján szükségsszerűségeként állíthatjuk, hogy, ha a magyar író ontológiai problémákat, a polgári személyiség meghasonlottságát kívánja regénytárggyá emelni, kénytelen nyugat-európai kulisszák közé vinni hőseit. Ugyanigy, amikor Eötvösnél a provinciális kisváros jellegzetességeit említi *Babtyinra* is hivatkozva, magyar példák is idézhetők volnának szép számmal *Mikszáth*tól *Kosztolányi*ig és *Krúdy*ig, *Móricz*tól *Németh László*ig. A „felesleges ember” képletére is számos hazai regényillusztráció kínálkozik. Vagy az ideológiát nézve: hasznos lett volna bemutatni, hogy Eötvösnek a negyvenes évek közepén, a Reformban megfogalmazott álláspontja az alkotmányosság monarchia-nemzeti-ségekre kérdéskomplexumáról miként él tovább Kemény forradalom utáni röpirataiban. S folytathatnám a sort. Mindenesetre a romantika mint áramlat, vagy választási lehetőség túléli a szabadságharc bukását, s ezen kései évtizedei a korábbiak felméréséhez is adhatnak jellemzési szempontokat.

Kulin értekező iratainak van néhány olyan jellegzetessége, amelyekkel sem olvasóként, sem szaktársként nem tudok könnyen azonosulni. Ezekkel: az esztétikai minősítés ideológiai elemének alkalmankénti túlzása; a deduktivitás, a műelemzés élményfaktorának felfüggesztése. Könnyű volna ezeket a „doktrínérség” címkéje alá sorolni, ám meg kell jegyezni, hogy ezek tudatos elemei munkáinak. Erős filozofikusság – és talán – szaktudósi szemérem munkál bennük. (*A hegyek között* című vers elemzése például világosan jelzi érzékenységét és készségét a műalkotással való teljes érzelmi azonosulásra.)

Hajdani kritikáit is elvi szigor jellemezte: soha nem ámuldozott, kerülte a rajongó mondatfutamokat, nem érezte szükségét, hogy olvasói élményét élményként ossza meg olvasóival. Az „elvi szigor” rosszul hangzó, lejáratott, perzekútorságot idéző kifejezés. Talán fölösleges mondani: mind az elvszerűség, mind a szigor forrása ő maga volt, nem „valami” külső tényező. (Az sem kizárt, hogy évek múlva el kell fogadnunk ezeket a gyakran hüvös modorú, vagy fanyalgó műbírálatokat újabb irodalmunk egyes da-

rabjairól.) Mégis árulkodó jel, hogy fölhagyott a napi kritikával. Egyfelől bizonyára azért, amiért oly sokan mások, az igényesebbek közül: mind kevesebb a lehetőség az autonóm műkritikai gyakorlatra. Másfelől viszont feltehetően érzékelté, hogy „realizmusfogalma”, s a legújabb irodalmi fejlemények között mind feszítőbb az ellentmondás, s ennek élezése sem szerkesztői, sem irodalomszervezői munkáját nem segíti. Itt jegyzendő meg a kép teljessége érdekében, hogy szerkesztőként következetesen és bátran képviselte – a végsőkéig – azt az irodalmat, amelynek néhány irányával izlése aligha tudott azonosulni.

Visszatérve reformkori tanulmányaihoz, sok helyről idézhetnék olyan mozzanatokat, ahol az irodalmi jelenségek önértékei a kelleténél szűkített szemmel vizsgálhatnák. Jellemző például már maga ez a cím is: *Kölcsey személyiségének fejlődése – lírája tükrében*. Jól tudom, hogy Kulin számára a reformkornak talán legnagyobb élménye Kölcsey alkata –, mégis ebben az eszmefuttatásban az irodalmi jelenségek majdnem kizárólag illusztratív funkciót töltenek be. Olyannyira, hogy tekintete átsiklik az esztétikailag telített darabokon, s helyettük gyöngébbeket emel ki – egy szigorúan végiggondolt (s hihető) fejlődéseszmé jegyében. Ezzel szemben viszont mestermű az a darab, amely Kazinczy ízlésével (tehát nem műalkotásokkal) foglalkozik, egy tudományos tekintetben rendkívül „gyanússá” vált kategóriát tisztítva meg és értelmezve újjá.

Feltűnő vonása még tanulmányainak a honi szakirodalommal polemizáló jellege. Bár ez a tényező a szakmai fölfogás legszemélyesebb elemei közé tartozik, túlzásokat itt is érzek. Számomra a Kulintól hivatkozott szakirodalom egy része inkább felejthetőnek tűnik, mint vitatandónak. Az efféle hivatkozások nemcsak megbontják a szerző egyéni gondolatszövedékét, nemcsak fölös súlyokkal terhelik, hanem alkalmilag „moderálják” is azt.

A kor és a személyiség viszonyának lenyomata erősen érződik a tanulmányokon. Kulin nem témát váltott lehetőségeinek szűkülése után, nem is korszakot, vagy módszert: hangsúlyai lettek érezhetően borúsabbak, álláspontja radikálisabb, szemlélete viszont nyitottabb. 1977-ben még Krúdy Petőfi-élményét értelmezve, a kelleténél többször emlegeti az író „korlátait” (egy nagyon kevésbé rokonszenves szemléleti rendszer frazeológiáját idézve). Egy 1981-es Kazinczy-dolgozatának politikai sugallata –, ha jól értem – a taktikának igen szélső változatára tesz ajánlatot. Abban a tanulmányában, ahol Adynak azon a tragikus révületén, önjellemzésén tűnődik, mely szerint ő „az utolsó magyar”, úgy gondolom, már maga a kiindulópont hibás. Túlságosan komolyan veszi Révaiék fölfogását Ady dilemmákkal terhes forradalmiságáról. S, ha vitázik is velük, mégis koncepciójukan belül maradni látszik. Ady tragikusan személyes és hazafias „eszkatológiája” nem a forradalmár költő teóriája felől érthető meg, nem a forradalmár magára maradottságát jelenti. Az „egyedülvalóság” nem szinonimája az „utolsó”-nak. Megvilágosítóbb, ha Ady, a halni készülő Ady utolsó önmítizáló gesztusát szembevetjük a múlt század második felének epikájában rendszeresen felbukkanó hőstípussal – *Gyulaitól* Mikszáthon és *Petelein* át Krúdyig és Ady Lápossy Rubenjéig tart a sor – a „halódó öreg nemes” figurájával. Akiknek halálával mindig maga az osztály is kipusztul, s vele az a magyarság is, amelyhez Ady is tartozik. Emez írói élmény és jelkép záró pontjának vélem a haldokló érmindszenti kisúr végszavait.

Két jelentős dolgozata 1984-ből – a *Kölcsey nemzetfogalmi és A publicista Eötvös radikalizálódása* – olyan tényeket emel ki az „anyagból”, amelyek önnön helyzetét is segítik értelmezni. Itt sem „allegorizál”, nem „üzen”, csak nyitottabb és illúziótlanabb. Egy újabb individuális stratégia darabjaiként is értelmezhetőek ezek a munkák, s egyben aligha mellőzhető ideológiai dokumentumok generációnk önértelmezéséhez.

A könyv zárószakaszaiban három tanulmányt olvashatunk a „nemzeti kérdésről”. Az ügy és a tárgy természetéből következően itt helyénvaló a polemizáló eszmemenet. Különböző időszakokban, más és más helyzetben, eltérő kihívásokra születtek ezek az írások. Kulin gondolkodásmódját a legmagasabb szinten jellemzik. Világosak, határozottak, alapvető újdonságokban dúsak (pl. az 1848 előtti nemzeteszme elhatárolása mind a polgáritól, mind a feudálistól; a nemzeteszme társadalometikai programként való fölfogása; a nemzeteszme személyiségelméleti tényezőként való szemlélése stb.). Érdemes volna valamennyi e tárgykörbe vonatkozó eszméjét egy önálló rendszeres traktátusban összefoglalni – elhagyván azokat az illuzorikus, taktikai elemeket, amelyeket úgy is átlépett az idő.

Hadd váltsak végezetül még személyesebb hangra. Kulin Ferenc ezzel a szóval dedikálta nekem könyvét: „közelítésül”. Bárhogy is értelmezsem a szót, a „távolság” elemét nem hagyhatom benne figyelmen kívül. Ismertetésemben nem tartózkodtam a bíráló megjegyzésektől, s azt hiszem, ez az őszinteség engedi meg – paradox módon –, hogy a – pillanatnyilag – végső egyenleget már ne a szakmai, vagy az ideológiai, vagy a politikai szférában próbáljam megvonni. Ez a könyv egy jelentékeny, sokakat inspiráló, szuverén, de korunkat mégis jellemző személyiség egyik tevékenységi formájának objektivációja és illusztrációja – összhangban mindazokkal a mozgásformákkal, amelyeket alkatának igényei kívántak és korviszonyai engedtek. Ha Kulin Ferencre gondolok – akár egyetértve, akár viszálykodva vele magamban –, végső summaként, egyetértésünket erősítve, ellentétünket áthidalva, egy szó ötlik föl bennem. Reformkori, avittas, korszerűtlen szó, de azt hiszem, az ő szívének is kedves. Ez a szó – a jellem.

ALEXA KÁROLY

PALÓCFÖLD

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Dr. Kapros Márta

Dr. Németh János István

Dr. Tamáskovics Nándor

Vincze János

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Czinke Ferenc

Kovács Anna

Tóth Elemér

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.

87.46808 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alexa Károly egyetemi adjunktus,
irod.-tört. (Bp.); *Bacskó Piroska* fő-
iskolai tanár (Salgótarján); *Baranyi*
Ferenc költő (Bp.); *Rolando Certa*
költő, *Impegno '80* főszerkesztője
(Szicília); *Csanády János* költő
(Bp.); *Gulay István* író (Bp.); *Ga-
rai Gábor* költő (Bp.); *Kerékgyár-
tó T. István* népművelő (Jászbe-
rény); *Käfer István* irod.-tört.,
ELTE (Bp.); *Mezey László Mik-
lós* irod.-tört. (Bp.); *Németh János*
István népművelő (Rétság); *Petrőczy*
Éva költő (Bp.); *Praznovszky Mi-
hály*, a Palócföld főszerkesztője
(Salgótarján); *Sarusi Mihály* író
(Békéscsaba); *Szakály Sándor* törté-
nész, Hadtörténeti Intézet és Múze-
um (Bp.); *Szepesi József* költő, a
Cigány Újság szerkesztője (Bp.);
Székely András Bertalan történész,
Magyarságkutató Csoport (Bp.);
Varga Imre költő (Bp.)

☆

Terjeszti a Magyar Posta. Elfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál. (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 213-96162 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyik szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és papokat nem örvénk meg és nem küldünk vissza.*
ISSN: 0355-1167. Index: 23-923.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD

1987 MÁJUS